

DOI:10.26104/NNTIK.2023.80.17.053

Курманалиев К.А.

**1919-1921-ЖЫЛДАРДА КЫРГЫЗСТАНДЫН АЙМАГЫНДА ЖАҢЫ
УЕЗДЕРДИ ТҮЗҮҮНҮН СЕБЕПТЕРИ ЖАНА ИШМЕРДҮҮЛҮГҮ**

Курманалиев К.А.

**ПРИЧИНЫ СОЗДАНИЯ И ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ НОВЫХ УЕЗДОВ
НА ТЕРРИТОРИИ КЫРГЫЗСТАНА В 1919-1921 ГОДАХ**

К. Kurmanaliev

**REASONS FOR THE CREATION AND ACTIVITY OF NEW COUNTIES
IN THE TERRITORY OF KYRGYZSTAN IN 1919-1921**

УДК: 947.1/9 (575.2)

Бул макалада 1919-1921-жылдардагы Кыргызстандын аймагындагы жаңы уезддерди түзүүнүн себептери жана өбөлгөлөрү каралды. 1920-жылга чейин Түркстан АССРнин Жети-Суу областында жаңы уезддер түзүлгөн. Совет бийлигине каршылаш социал-революционерлер өздөрүнүн кызыкчылыгы үчүн бөлүмдөрдү түзүүгө умтула башташкан. Кээ бир жерлердин тургундары уездге айландыруу, уезддин карамагына кирүү, чыгуу жана кошуу маселеси боюнча сунуштарды киргизе башташкан. Абилда волостунун тургундары Токмок участогун Пишпек уездинен көз карандысыз өзүнчө бөлүп берүү маселесин талкуулап, Жети-Суу областтык аткаруу комитетине Токмок уездинин курамына кирүүнү каалагандыгын билдирген. Себеби Токмоктун бир күндүк жол алыстыкта жайгашканы түрткү болгон. Орус кыштактарынын жашоочулары менен катар көптөгөн кыргыз айылдарынын калкы бул жердин өз алдынчалыгын колдошкон. Падышачылыктын колониялык саясатында Каракол уездинен жаңы Нарын уездин бөлүп, кыргыздар үчүн өзгөчө уездди түзүүнү, ал жерге Пишпек жана Пржевальск уезддеринин бардык түпкү тургундарын сүргүн кылууну сунуш кылышкан. Бирок февраль революциясынын башталышынан улам долбоор ишке ашырылбай калган. Бул маселе совет доорунда дагы көтөрүлүп Түркстан крайынын Эл комиссарлар кеңеши Нарын уездин өз алдынча административдик бирдик кылып уюштуруу жөнүндө декрет чыгарган.

Негизги сөздөр: социал-революционерлер, алачык ээлері, топтук жоопкерчилик, «ач калгандар», карыздар болуу, уездик-шаардык революциялык комитет, географиялык абалы.

В данной статье рассмотрены причины и предпосылки создания новых уездов в Кыргызстане 1919-1921 годах. До 1920 года в Джети-Суйской области Туркестанской АССР были созданы новые уезды. Социал-революционеры, выступавшие против советской власти, стали добиваться создания ведомств в своих интересах. Жители некоторых мест стали вносить предложения по вопросу преобразования в уезд, в его входжение, выхода и присоединения к ведению уезда. Жители Абильдинской волости обсудили вопрос отделения Токмоксого уезда от Пишпекского уезда и выразили желание войти в состав Токмоксого уезда Джети-Суйского облисполкома. Причина присоединения явилась отдаленность. Наряду с жителями русских сел, независимость этого места поддержало население многих кыргызских сел. В колониальной политике царства предлагалось отделить новый Нарынский уезд от

Каракольского уезда, создать особый уезд для кыргызов и депортировать туда всех коренных жителей Пишпекского и Пржевальского уездов. Однако из-за начавшейся февральской революции проект не был реализован. Этот вопрос вновь был поднят в советское время и Совет Народных Комиссаров Туркестанской области издал постановление об организации Нарынского уезда как самостоятельной административной единицы.

Ключевые слова: социал-революционеры, квитковладельцев, групповая ответственность, «голодающие люди», задолженность, уездной-городской революционный комитет, географическое положение.

This article examines the reasons and prerequisites for the creation of new counties in Kyrgyzstan in 1919-1921. Until 1920, new districts were created in the Jety-Suu region of the Turkestan Autonomous Soviet Socialist Republic. Social revolutionaries who opposed Soviet power began to seek the creation of departments in their own interests. Residents of some places began to make proposals on the issue of transformation into a county, entry, exit and accession to the jurisdiction of the county. Residents of the Abilda volost discussed the issue of separating the Tokmok district from the Pishpek district and expressed a desire to join the Tokmok district to the Jety-Suu regional executive committee. The reason was that Tokmok was a day's journey away. Along with the residents of Russian villages, the independence of this place was supported by the population of many Kyrgyz villages. In the colonial policy of the kingdom, it was proposed to separate the new Naryn district from the Karakol district, create a special district for the Kyrgyz and deport there all the indigenous inhabitants of Pishpek and Przhhevalsky districts. However, due to the outbreak of the February revolution, the project was not implemented. This issue was raised again in Soviet times and the Council of People's Commissars of the Turkestan Region issued a resolution on the organization of the Naryn district as an independent administrative unit.

Key words: social revolutionaries, kvitkov owners, group responsibility, «starving people», debt, county-city revolutionary committee, geographical location.

1920-жылга чейин Түркстан АССРнин аймагында бир нече жаңы уезддер уюштурулган. Сырдарыя облусунун курамында жаңы Голодностепск уезди пайда болот. Ушундай эле окшош жаңы уезддер Жети-Суу областында да болгон. Берн жана Пржевальск

уезддеринин айрым бөлүктөрүнөн Жаркент уезди түзүлгөн. 1918-жылдагы Беловодскидеги баш аламан-дык социал-революционерлердин өздөрү үчүн бөлүмдөрдү түзүүгө умтулгандыктары ачыкталган. Көтөрүлүштүн уюштуруучулары Пишпек Советине: «Саясий туткундардын баарын бошотуу, социал-революционерлердин партиясын жетектөөчү партия деп таануу, Беловодск участогун автономиялуу уездге бөлүп берүү жана ал жерден Кызыл Армиянын бардык жоокерлерин чыгарып кетүү» [3, 12-б.] талабын коюшкан. Жаңы уездерди түзүү аракети ийгиликтүү болгон жок. Көтөрүлүштү басуу үчүн Петренконун жетекчилиги астында полк жөнөтүлгөн, бирок ал тапшырманы аткара алган эмес. Жети-Суу фронту 22-декабрда Ю. Логвиненконун командачылыгы астында полкту жиберип, «акыры Пишпек шаарын бошотуп, Беловодскидеги эсерлердин уюгун талкалаган» [3, 12-б.].

1919-жылы кээ бир участоктор уезддерге айландырылган. Мисалы, Токмок участогу расмий түрдө уезд болуп бекитилген [4, 24-б.].

1918-жылдын 30-сентябрында Абилда волостунун тургундары Токмок участогун Пишпек уездинен көз карандысыз өзүнчө бөлүп берүү маселесин талкуулап, Жети-Суу областтык аткаруу комитетинин №81 [ушул 1918-жылдагы] токтомуна жана Токмок уездинин курамына кирүүнү каалагандыгын билдирген, бул Токмоктун бир күндүк жол алыстыкта жайгашканы түрткү болгон, ал жерде «азыркы учурда волосттун калкы ар кандай турмуштук маанилүү азыктүлүктөргө ээ болууда» [8, 3-б.]. Ушундай эле арыз менен Темирболот волостунун (Тоолуу району) жашоочулары Жети-Суу областтык аткаруу комитетине кайрылышкан. Тоолуу участогунун кеңешмесинин мүчөлөрүнүн №8 токтомунда «Жети-Суу областтык аткаруу комитетинин №81 токтомуна ылайык Токмок участогу Токмок уезди жана кыштагы болуп бекитилсин деген корутунду чыгарышкан – шаар, биздин волостубуз Токмоктон бир күндүк жол алыстыкта жайгашкан жана калк ар кандай турмуш-тиричилик буюмдарын жана материалдарды [Токмоктон] алат, ал эми Пишпек шаарына келсек, алыс жайгашкандыктан кызматтык иш боюнча аткаминерлер гана келген [бул] шаарга барып, бардык маселелерди талкуулап, [биздин волостту] Токмок уездинин курамына кошууну өтүнүүнү чечишет» [8, 6-б.].

Жогоруда айтылгандардын баары Токмак участогунун депутаттар кеңешинин 1918-жылдын 4-сентябрындагы №17, 65 көрсөтмөлөрүнө ылайык, Токмок участогун Пишпек уездинин курамынан өз алдынча уездге бөлүү чараларынын алкагында белгиленген. Токмок участогунун көрсөтмөлөрү боюнча алар участоктун көз карандысыздык маселеси боюнча өз позициясын аныкташы керек болгон. Волосттун калкы бөлүнүп чыгууга макулдугун билдиришкен, алар өздөрүн бул уезддик деп эсептешкен, муну

төмөнкүчө түшүндүрүшкөн. Биринчиден, уезддин борбору Пишпек шаарынан айырмаланып, волосттун Токмок кыштагына жакындыгы. Жакынкы волосттордун баары азык-түлүктү ушул айылдын базарынан сатып алышат жана сатышат. Экинчиден, ар кандай административдик-экономикалык жана социалдык маселелерди чечүү үчүн аймактык жакындыгы. Үчүнчүдөн, алардын жерлеринин жаңы пландаштырылган, уезддин аймагында жайгашуусу. Ошентип, атап айтканда, Дмитриевка айылынын жарандары өздөрүнүн №23 көрсөтмөлөрүндө айдоо жерлери Токмок участогунун аймагында жайгашканын жазып, жаңы уездин курамына кирүүнү каалагандыктарын билдиришкен [8, 17-б.].

Орус кыштактарынын жашоочулары менен катар көптөгөн кыргыз айылдарынын калкы бул жердин өз алдынчалыгын колдошкон. 1918-жылдын 12-сентябрында Жанышев волостунун 250 алачык (кибитко) ээлери болгон жарандары Токмок участогунун эл депутаттарынын кеңешинин 1918-жылдын 4-сентябрындагы №1766 Токмак участогун өз алдынча башкарууга бөлүп берүү жөнүндөгү сунушун угуп, бул сунушту №2 чечими менен колдошту [8, 23-б.].

Бул чечимге бардык элет калкы макул болгон жок. Маселен, Пишпек уездинин Качкын волостунун Ойгайым аймагына чогулган тургундары бул маселени талкуулап жатып, «Ушундай оор мезгилде уездди экиге бөлүү бүткүл кыргыз калкы үчүн оор жүк болот» деп белгилешкен. Алардын пикир келишпестигинин себеби, жаңы уездди уюштурууга кеткен чыгымдын натыйжасында карыздар болуп кетүү коркунучу болгон, анткени алар «Токмоктогу оор мезгилди өз баштарынан өткөргөн» [9, 84-б.].

Пишпек менен Токмок уездинин чек арасы так эмес, анткени анын так чек ара аралыгы жөнүндө маселе чечилген эмес. Талаштуу маселелердин бири Ысык-Ата минералдык сууларын административдик баш ийүү маселеси болгон. Ысык-Атанын минералдык суулары боюнча маселе Пишпек администрациясынын аны өз курамында сактап калууга умтулуусунан улам курчуп кеткен. Бирок бул аракет ийгиликсиз болуп, «Жумушчу-дыйкан депутаттарынын ушул (1919-ж.) октябрь айынан баштап областтык биринчи курултайынын токтомуна» ылайык, Ысык-Ата минералдык суулары саясий, административдик жана экономикалык мамилелер жактан Токмак уездинин карамагына өткөн [9, 105-б.].

Жаңы түзүлгөн уездди башкаруу үчүн уездик-шаардык революциялык комитет түзүлгөн. Областык бийликтер көп учурда уездик-шаардык революциялык комитеттин ишмердиги менен иш жөндөмдүүлүгүн текшерип турган. Ошентип, 1919-жылы декабрда Областык ревком «Токмок ревкомунун дайындалган мүчөлөрүнүн иш жөндөмдүүлүгүн текшерүү үчүн» Т.К. Боронбаевди жиберет [10, 3-б.]. Текшерүүчүгө,

керек болсо, революциялык комитеттин башка мүчөлөрүн да дайындоо тапшырылган, анткени «областка караганда жеринде көрүнүп турган» [10, 3-б.].

Уезддик депутаттар кеңеши эски салттарды жок кылуу максатында жергиликтүү калк менен иш алып барган. Каада-салттардын бири уурулук үчүн жамааттык жоопкерчилик болгон – кармалган ууру үчүн бүткүл кыргыз волосту жооп берген. Бул, депутаттардын уезддик депутаттар кеңешинин айтымында, «эркиндиктин, теңдиктин жана бир туугандыктын принциптерине карама-каршы келет» [11, 3-б.]. Совет өкмөтүнүн декреттери менен мыйзамдары ар бир жаран үчүн бирдей укуктарды тааныган, ар бир адам ар кандай кылмыш үчүн өз алдынча жооп берет. Ошондуктан бардык жер-жерлердеги сотторго, айылдык аткаруу комитеттерине «мындан ары кыргыз волостторундагы топтук жоопкерчиликтин мурдагы тартиби аткарылбасын катуу камсыз кылуу» милдеттендирилди [11, 3-б.]. Эгерде ууруну кармоо фактысы болсо, анда анын иши тиешелүү соттук-тергөө инстанцияларына жөнөтүлүшү керек.

Токмок уездинде солчул эсерлер партиясын жоюу процесси болгон. Депутаттардын уезддик курултайында солчул эсерлер уюмунун мындан ары болушуна каршы нааразылык билдирилип, алардын өкүлдөрүнүн советтердин жана аткаруу комитеттин катарынан чыгаруу талабы коюлган. Депутаттар кеңеши жана уездик аткаруу комитетинде социал-революционерлердин өкүлдөрү басымдуулук кылышкан. Беловодскидеги социал-революционерлердин козголоңунун учурунда уездик аткаруу комитети өзүнүн бейтараптыгын жарыялаган [4, 27-б.].

1920-жылы январь айында Пишпек уездинин администрациясы Токмок уездин жоюу жана уездик волостторун Пишпек уездине кошуу жөнүндө өтүнүч менен кайрылган. Ошону менен бирге Пишпек уезди Токмок уездинин өнөр жайына тоскоолдук жаратат. Олуя-Ата жана Берн уездинин жарандары Токмоктун булгаары заводдору үчүн алып келген туз жана башка химиялык заттар Пишпек уездинде кармалган [12, 79-б.].

Токмок атка минерлеринин «уездик жоюу Пишпек шаарындагы бир нече адамдардын аракетин» деп белгилешкен. Буга 1919-жылдын күзүндө Пишпекте болуп өткөн аткылоо жана өзүм билемдик себеп болгон, бул тууралуу Токмок «дароо эле жогорку бийлик органдарына телеграф аркылуу кайрылып, иштерди иликтөө боюнча комиссияны жөнтөтүүнү өтүнгөн» [13, 9-б.]. Өзүм билемдикке жол бергендер мыйзамдуу жоопкерчиликке тартылган. Токмок уездинин Пишпектин карамагына киргиси келбегендигинин дагы бир себеби борбордон каржылык таасири болгон. Ачарчылык маалында Пишпек уезди «ач калгандар үчүн» 2 миллион рубль алган, анын «25 миң рубли гана Токмок уездине берилген».

Партиянын Токмок революциялык комитети жана уездик-шаардык комитети каршылык көрсөтүп, маселени чечүү үчүн Ташкентке делегат жиберет [13, 9-б.]. Токмок анын өз алдынча административдик-аймактык бирдик катары жашоо укугун төмөнкүчө негиздеген:

1) Совет бийлигинин принциби элдин өз алдынча өнүгүүсү жана анын өзгөчө мусулмандар арасындагы караңгы калктын жашоо турмушун жакшыртууга багытталган өз алдынчалыгы жөнүндө;

2) Токмок уездинин калкынын саны 111 000 адамды түзөт, байыркы замандагы шаар болгон, мындан тышкары ал ар дайым өзүнчө аймак катары эсептелип жана өзүнүн административдик органы тарабынан башкарылып келген. Ошону менен бирге (1920-ж.) Токмок 12000 калкы бар болуп, шаардын аталышынын бардык талаптарына жооп берет;

3) географиялык абалынын обочолонгондугуна байланыштуу Токмок уезди өз алдынчалыкка укуктуу; калктын дээрлик төрттөн үч бөлүгү Токмоктун чыгыш бөлүгүндө жайгашкан жана административдик-чарбалык жактан Пишпекке таптакыр ылайыкташа албайт;

4) Пишпекке кошулганда анын маданий деңгээли төмөндөп, жакынкы шаардан алыстыгынан ондогон жылдар бою өнүгүүдөн артта калууга тийиш;

5) 1918-жылдын августунан тартып Токмок уезди өзүн-өзү башкарып, бардык административдик жана чарбалык башкаруу органдарына ээ болгон [14, 91-92-бб.].

ТүркБАК 1920-жылы март айында Токмок уездин өз алдынча административдик бирдик катары жойгон [14, 90-б.]. Мурдагы Токмок уездинин волосттору Пишпек уездинин курамына киргизилип, үч волост түзүлгөн: Токмок, Быстроречинск, Каракоңуз жана Ысыката волосту жана Дмитриевка, Денисовск кыштактары Лебединск волостуна өткөн [15, 40-б.]. Тоолуу – Абилда, Темирболот, Кочкор волостору Пишпек Тоолуу волостуна бириктирилип, Абилда жана Темирболот айылдык аткаруу комитеттеринин түзүлүшү менен Кочкор волосту Темирболот айылдык аткаруу комитетине кошулган [15, 40-б.]. 1920-жылдын орто ченинде партиянын уездик-шаардык комитети партиянын Токмок, Быстроречинск жана Каракоңуз волкомдорунан турган райкомунан айлан-дырылган [16, 22-б.].

Каракол уездинен жаңы Нарын уезди бөлүнгөн. Бул административдик бирдикти түзүү идеясы падышалык бийликке таандык болгон, алар кыргыздар үчүн өзгөчө уездик түзүүнү, ал жерге Пишпек жана Пржевальск уезддеринин бардык түпкү тургундарын сүргүн кылууну сунуш кылышкан [4, 41-б.]. 1916-жылдагы падышалык бийликке жана колониялык эксплуатацияга каршы көтөрүлүш бул долбоорду иш-

ке ашырууга мүмкүнчүлүк түзгөн. Бул жылдагы кандуу окуялар Чүй өрөөнүнүн жана Ысык-Көл ойдуңунун тегерегиндеги жерлерден түпкүлүктүү калкты сүрүп чыгарууга жана алар үчүн Пржевальск уездинин бийик тоолуу бөлүгүндө, Пишпек уездинин Тоолуу участокторунан кээ бир жерлерди кесүү менен өзгөчө коруктун түзүүгө түрткү болгон. Нарын уездине көчүрүлгөн кыргыздарга бир чарбага жер тилкелери: «1,1 десятина айдоо, 0,9 десятина чөп чабуу, калган жайыт аянты бөлүнүшү керек эле. Кыргыздар дээрлик жалаң гана көчмөн турмушта тиричилик кылууга аргасыз болушкан» [4, 42-б.]. Нарын же Тоолуу уездин түзүүнүн долбоору жер-жерлерде макулдашуунун бардык этаптарынан өтүп, Петроградга жиберилген жана айыл чарба министри тарабынан жактырылган жана жер-жерлерге аткарууга жиберилген. 1917-жылдын февраль революциясынын башталышынан улам долбоорду иш жүзүндө ишке ашыруу мүмкүн болгон эмес.

Бул маселе совет доорунда дагы көтөрүлгөн: «1918-жылдын 27-январында Түркстан крайынын Эл комиссарлар кеңеши Нарын уездин өз алдынча административдик бирдик кылып уюштуруу жөнүндө декрет чыгарган» [2, 113-б.]. 1918-жылдын 18-июнунда Верный областтык аткаруу комитети «Нарын участогунун эл депутаттарынын Советтеринин 1918-жылдын 25-майындагы №143 токтомун, алардын депутаттарынын кеңешинин (документти ушундай) 23-майдагы №24 Ат-Башы участогун Нарын деп атоо жөнүндө чечимин бекитүү жөнүндөгү» [17, 35-б.] маселесин укту. Ушундай эле маселе менен Ат-Башы участкасынын депутаттарынын Совети Нарын участкасынын ыйгарым укуктары боюнча так маалымат берүүнү суранышты, суроого областтык аткаруу комитети: «мурда Нарын участкасы Нарын уезди деп атын өзгөртүлсүн» [17, 35-б.] деген жооп берилди. Совет бийлигинин тушунда падышалык администрациядан айырмаланып, өзгөчө резервацияларды түзүүгө ниеттенбеген өз алдынча Нарын уездинин түзүлүшүнө эмне себеп болгон. Жаңы бийлик Кытайдан келген качкындарды кабыл алуу маселесин чечүүдө прогрессивдүү кадамдарды жасап, жергиликтүү калктын укуктарын келгиндер калкы менен теңдештирилди.

Жаңы уездди түзүүнүн себептери – бул жердин Каракол шаарынын уездик борборунан географиялык жактан алыстыгы, транспорттун жана жакшы жолдордун жоктугу, жергиликтүү коммунисттердин даярдыгынын начардыгы, маданий жактан артта калуу, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарына көзөмөлдүн начардыгы ж.б. болгон.

Өз алдынча уезддин түзүлүшүнө чейин бир нече жасалма актылар болгон. Ошентип, атап айтканда, 1918-жылы Түркстан Эл Комиссарлар Совети Нарын участогун өз алдынча уезд кылып кайра түзүү жөнүн-

дө декрет чыгарган. Бул декретти ишке ашыруу максатында 1918-жылдын 11-июлунда Жети-Суу областтык аткаруу комитети Нарын уездин түзүү жөнүндө токтом кабыл алган. Жаңы уезд бир канча убакыт Пржевальский уездинин курамында калган.

1919-жылдын 29-октябрында Жети-Суу облусунун ички иштер бөлүмү Пржевальский уездинин жана Нарын участогунун өкүлдөрүнүн биргелешкен курултайын өткөрүү жөнүндө №73 буйрук чыгарган. Расмий түрдө уезд 1919-жылдын 5-ноябрында Пржевальск шаарында өткөн курултайда катталган. «Курултай күн тартибин карап чыгып, Пржевальск уездинен мурдагы Ат-Башы участогун бөлүп административдик борбору Нарын шаарында болгон Нарын уезди деп аталган өз алдынча уездге бөлүү жөнүндө чечим кабыл алган» [2, 114-б.].

Жаңы түзүлгөн уезд бир катар маселелерди чечүүгө туура келди. Ар кандай бюрократиялык текшерүүлөр жана жаңы аймакка байланыштуу иштерди чечүүнүн узак мөөнөттөрү, революциялык комитеттин бөлүмдөрүн уюштурууга жана уездик органдар үчүн жергиликтүү кадрларды даярдоого тоскоолдук кылган. 1919-жылы декабрда Нарын уездинин революциялык комитети өз ишин баштаган.

Ошондой эле уездде партиялык органдар болгон. Бир катар объективдүү себептер боюнча Нарын участогунун партиялык уюмдарын каттоо созулган. Адегенде эч кандай партиялык үгүт болгон эмес, калк арасында партиялык-үгүт-насаат иштери такай жүргүзүлбөгөн. Партиялык уюмдардын ордуна депутаттар кеңеши партиялык үгүт иштерин жүргүзүшкөн [1, 196-б.].

Большевиктер ячейкасы 1919-жылдын февраль айында гана түзүлүп, май айында болуп өткөн партиялык конференция уездик-шаардык партиялык уюмдун түзүлүшүнө салым кошкон [6, 99-б.]. Жети-Суу обком партиясы, Верныйдагы партиялык уюмдар 1919-жылдын башында партиялык-советтик курулушту өнүктүрүү жана экономикалык-чарбалык жакшыртуу максатында уездге советтик жана партиялык кызматкерлерди системалуу түрдө жөнөтүп турган. Областтык жана башка уезддердин партиялык уюмдарынын уюштуруу иштеринин натыйжасында Ат-Башы, Кулнак, Миңбулак, Онарча жана башка айылдарда партиялык ячейкалар түзүлгөн [2, 115-б.]. 1921-жылы партиянын уездик комитети партиянын волосттук комитеттерин түзүү жана аларды кадрлар менен камсыз кылуу боюнча иштерди жүргүзгөн. 1921-жылдын март айында Нарын уездинде 7 волосттук партиялык комитет түзүлүп, жооптуу катчылыкка тажрыйбалуу коммунисттер шайланган. Партиялык уюмдарды чыңдоо максатында Нарын шаардык парткому Верный шаарындагы ар түрдүү курстарга 17 адамды жиберген.

Ар бир жаңы административдик бирдиктин административдик борбору белгилүү сандагы социалдык-маданий объектилерге ээ болууга тийиш эле. Нарын шаары аталышын актап, мектептер, телеграф жана почта байланышы, оорукана, шаардык окуу жайы, аскер гарнизону болгон. «Ат-Башыда почта бөлүмү, фельдшердик пункт, ал эми Тогуз-Торо менен Кочкордо фельдшердик пункттар болгон» [2, 115-116-бб.].

Демек, 1919-1921-жылдардагы жаңы уезддердин түзүлүшү кыргыз элинин алгачкы улуттук мамлекеттик түзүлүшүнүн жемиштери болуп, социалдык-маданий маселелердин чечилишине түрткү болгон.

Адабияттар:

1. Абдрахманов Ю. 1916. Дневники. Письма к Сталину. - Фрунзе, 1991. - С. 195-196.
2. Акылбеков О. Образование и деятельность уездно-городских организаций РКП (б) Киргизии (1918-1924 гг.). - Фрунзе, 1971. - С. 113, 114, 115, 116.
3. Вечерний Бишкек. 2008. - 15 февраля (№ 29). - С. 12.
4. Вопросы истории коммунистической партии Киргизии. Вып. IV. - Фрунзе, 1969. - С. 27.
5. Материалы по районированию Узбекистана. - Вып. I. - Самарканд, 1926. - С. 3, 24.
6. Очерки истории коммунистической партии Киргизии. 2-е изд. - Фрунзе, 1979. - С. 99.
7. Рыскулов Т. Восстание туземцев Туркестана в 1916 г. // Восстание киргизов и казахов в 1916 г. - Бишкек, 1996. - С. 41-42.
8. Центральный государственный архив Кыргызской Республики, ф. 17, оп. 1, д. 16. л. 3, 6, 17, 23.
9. Центральный государственный архив Кыргызской Республики, ф. 89, оп. 1, д. 4. л. 84, 105.
10. Центральный государственный архив Кыргызской Республики, ф. 17, оп. 1, д. 2, л. 3.
11. Центральный государственный архив Кыргызской Республики, ф. 17, оп. 1, д. 5, л. 3.
12. Центральный государственный архив Кыргызской Республики, ф. 89, оп. 1, д. 40, л. 79.
13. Центральный государственный архив Кыргызской Республики, ф. 17, оп. 1, д. 12, л. 9.
14. Центральный государственный архив Кыргызской Республики, ф. 17, оп. 1, д. 13, л. 90, 91-92.
15. Центральный государственный архив Кыргызской Республики, ф. 89, оп. 1, д. 150, л. 40.
16. Центральный государственный архив Кыргызской Республики, ф. 89, оп. 1, д. 94, л. 22.
17. Центральный государственный архив Кыргызской Республики, ф. 89, оп. 1, д. 43, л. 35.